

zaključcima, pretpostavlja se kako je u fazi I šuma bila hrastova s ponešto graba. Do faze III raste udio graba što znači da je hrast znatno prorijeđen da bi u fazi IIIb hrastova šuma ponovno bila obnovljena i maksimalno iskorištavana. Nakon toga, udio hrasta je ponovno u opadanju, a javljaju se i druge vrste drveta kao što su brijest, javor i jasen. Drvo bukve prisutno je od faze Torčec II, međutim, u daljnjim fazama korištena je sve manje pa se pretpostavlja kako su njezina nalazišta bila ponešto udaljena od samog naselja.

Zanimljivi su pojedinačni nalazi tragova johe, topole i vrbe, drva tipičnog za vlažna područja. Također, moguće je zaključiti kako je granje ovog drveća korišteno prilikom gradnje kuća i drugih objekata kao preplet koji je zatim premazivan ljepom.

Damir Doračić, *Tehnološka opažanja tijekom konzervatorsko-restauratorske obrade metalnih predmeta iz Torčeca*, 399-404.

Tijekom arheoloških iskopavanja u okolici Torčeca otkriven je manji broj predmeta izrađenih od željeza te slitina bakra. Tekst donosi pregled procesa konzervatorsko-restauratorske obrade tih predmeta. Utvrđeno je kako su željezni predmeti iznimno korodirani. U nekoliko je slučajeva korištena industrijska radiografija kako bi se utvrdio originalan oblik predmeta ili pak način izrade. Zbog toga se ovaj rad u laboratoriju smatra nastavkom terenskog istraživanja i iznimno je značajan kod interpretacije samog nalazišta. Kao zanimljivost izdvojeni su tragovi platiranja metalnih predmeta olovno-kositrenom slitinom ili kositrenja. Platiranje je uočeno na karičicama, željeznoj rebrastoj pločici i okovu kopče. Autor smatra kako se nanošenje tankog sloja slitine olova i kositra moglo provoditi zbog zaštite samog materijala od korozije, ali i dekoracije, tj. imitiranja srebrnog sjaja.

Prilikom istraživanja uočeni su tragovi koji upućuju na metaluršku djelatnost. Osim već spomenutih predmeta koji su vjerojatno izrađeni lokalno, otkriveni su tragovi troske kao i otpadni fragmenti željeznih alatki koje su možda reciklirane kao staro željezo. Tijekom iskopavanja nisu otkriveni tragovi metalurške radionice, međutim, ovi nalazi ukazuju na njezino vjerojatno postojanje u određenim fazama trajanja lokaliteta.

Kao što je već napomenuto, monografija se sastoji od tri djela pri čemu završni, treći dio, čini opsežna bibliografija s više od 600 jedinica. Treba napomenuti kako se unutar rada nalazi i opsežan sažetak na engleskom jeziku, izvodi iz recenzija, a posebnu draž djelu daje citat pjesme Dubravka Ivančana *Ravna Podravina*. Autorica je monografiju posvetila „svojim dečkima“ Martinu, Ivanu i Andriji.

Martina MATIJAŠKO

SAM WHITE, THE CLIMATE OF REBELLION IN THE EARLY MODERN OTTOMAN EMPIRE (STUDIES IN ENVIRONMENT AND HISTORY), CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 2011., STR. 374

This book has offered a new interpretation of Ottoman history for the sixteenth century to the eighteenth centuries. It has argued that in order to understand the empire's successes, crises, and transformations, historians must take into account the ecological conditions of the early modern Near East and the profound impacts and repercussions of the Little Ice Age. (White, 2011: 298)

Citat je preuzet iz knjige *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire* koja još uvijek nije pronašla izdavača na hrvatskim prostorima te time nije dostupna širokoj čitalačkoj publici

na hrvatskom jeziku. No, s obzirom da povijest okoliša bilježi porast u broju istraživača, a time i istraživačkih tema, ovakva knjiga je dobrodošla, posebno stoga što se osvrće na povezivanje povijesnih događaja i klimatoloških promjena, ponovno u kronološkom slijedu što je uobičajena praksa proučavatelja. Knjiga predstavlja pokušaj razumijevanja čovjekova utjecaja na prirodu na Bliskom istoku u ranom novom vijeku, a njezin način pomnog iznošenja povijesnih činjenica kao i ponavljanja istih razumljiv je i onima koji se ne bave ovom znanošću. U središtu istraživačkog interesa nalazi se prostor Osmanskog Carstva u razdoblju od 16. do 18. stoljeća, a knjiga predstavlja svojevrsni pionirski rad na tom području.

Whiteov pristup povijesti okoliša razlikuje se od primjerice Hughesovog ili Simmonsovog, čega je i White svjestan, budući da koristi povijest okoliša kao okvir za razumijevanje političkih, ekonomskih i socijalnih promjena u Osmanskom carstvu. U svojoj primarnoj hipotezi, autor navodi kako je malo ledeno doba potaklo krizu u Osmanskom Carstvu. Ovu hipotezu će pomno razraditi u poglavljima svoje knjige konzultirajući velik broj izvora, prije svega osmanske deftere, a potom i zapise stranaca koji su boravili u Osmanskom Carstvu, demografska kretanja te zapise o klimatološkim utjecajima. Njegov središnji argument, izrečen na početku ovog prikaza, jasno je vidljiv kroz cijelu knjigu. Dakle, White zastupa tezu kako u razumijevanju kriza i promjena, povjesničari moraju uzeti u obzir ekološke uvjete kao i utjecaj malog ledenog doba. Izdvajajući jedan povijesni događaj – pobunu u Anatoliji 1596., White ispituje uzroke i posljedice ove pobune kroz prizmu povijesti okoliša.

U samom uvodu autor navodi kako je u dosadašnjim istraživanjima vidljiva anakroničnost te politizirani pristup pri čemu su se modernost i napredak izjednačavali s centralizacijom, sekularizacijom te etatičkim politikama koje su bile tipične za 19. i 20. stoljeće. Dakle, u svojoj studiji o utjecaju malog ledenog doba na društveno-politički i društveno-gospodarski život Osmanskog Carstva u ranom novom vijeku, White je istraživao demografske, političke te ekonomske prilike. Nadalje, on smatra kako je dinamika sociološko-ekonomskog sustava promijenjena pod utjecajem klimatskih prilika te prirodnih faktora. Drugim riječima, White je naglasio kako su malo ledeno doba te izmijenjene klimatske prilike imale važnu ulogu u slamanju provizornog sustava Osmanskog Carstva.

Knjiga se sastoji od tri dijela, od kojih svaki posjeduje četiri poglavlja koja su međusobno tematski povezana. Prvi dio *An imperial ecology* donosi četiri poglavlja u kojima autor analizira tzv. Otomansko klasično razdoblje koje započinje vladavinom sultana Sulejmana Veličanstvenog, dobom procvata vojnog i gospodarskog sustava, istražujući pritom razvoj otomanske ekologije, razmjenu sredstava između regija kao i imperijalni smjer naseljavanja te, nadalje, smatrajući kako se upravo ovo razdoblje pokazalo iznimnim po pitanjima razvoja ekoloških mogućnosti. Ovaj protok resursa White naziva 'imperial ecology' (White, 2011: 17–18) te na Carstvo gleda kao na jedinku kojoj su za funkcioniranje potrebni ljudi i resursi. U ovom dijelu knjige, White se posebno oslanja na odnos Osmanlija prema tržištu ističući njihovu potrebu za sporazumima koji su postignuti uzajamnim ustupcima različitim tradicijama u reguliranju prava i poreza ističući pritom mišljenja Osmanlija o tome kako će proizvodnja rasti kada država stvori najbolje uvjete pravde i pravednosti te kada se proizvođačima osigura pristup materijalima koji su im potrebni, a ne kada cijene budu visoke, a tržišnice najveće. (White, 2011: 23) Osvrćući se na gospodarenje prirodom, autor napominje kako je Carstvo primjenjivalo određenu *ekološku* politiku. Ovdje kao primjer navodi kontroliranu sječnu šuma pobijajući time tvrdnje ranijih istraživača o devastaciji okoliša sječom. Isticanjem prirodnim bogatstava kojim je Carstvo raspolagalo, autor postupno prelazi na demografske promjene i prirodne katastrofe koje je uzrokovao čovjek, navodeći kako je u Osmanskom Carstvu došlo do demografskog rasta što je rezultiralo pomanjkanjem resursa koji su tada zajedno s ograničenjima u okolišu počeli uzrokovati probleme u Carstvu; razbojništva ili migracije u urbana područja. White nadalje navodi kako je demografski rast objedinjen prirodnim katastrofama i carskim pogrješkama rezultirao pobunom i krizom u Carstvu. Krizu je produbila i glad koju je uzrokovala suša koja je dolazila svakih

pet godina počevši od 1564/5. te koja je uvijek prostorno obuhvaćala drugi dio carstva na što je vlada odgovorila različitim mjerama ovisno o stupnju pogođenosti nekog prostora. Tome nije pogodovalo ni potiskivanje poljoprivrednog stanovništva u korist nomadskog u južnoj Anatoliji koja predstavlja slabost klasične osmanske carske ekologije.

Drugo poglavlje *The little Ice Age crisis* usmjerava se na opis klimatoloških promjena koje je izazvalo malo ledeno doba određujući pritom kako su promjene u klimi utjecale i dovodile do gladi te pobune, odnosno kako je ono utjecalo na društveni i gospodarski život Osmanskog Carstva. Autor ovo drugo razdoblje dijeli u vremenske okvire počevši od kasnog 16. stoljeća do ranih godina u 18. stoljeću demonstrirajući pritom snažnu vezu između klimatskih događaja i pobune. White će u sljedećim zasebnim poglavljima ukazivati na podudaranja prirodnih i društvenih procesa, redovito naglašavajući kako je malo ledeno doba uzrokujući šuš, glad i epidemije bolesti izazvalo i nemire te nasilje diljem Carstva.

Treći dio *Ecological transformation* istražuje dugoročne posljedice ledenog doba s naglaskom kako su nomadske invazije i bijeg u gradove izazvale depopulaciju Otomanskog carstva sve do kraja 18. stoljeća. Ovdje, autor sugerira kako je Bliski istok bio svjedokom krize u okolišu, ali i njegova oporavka. Pokazujući niz faktora koje je uzrokovalo malo ledeno doba, počevši od nereda i depopulacija sela, nesigurnosti u ruralnim područjima i promjenu ravnoteže moći između seljaka i nomada, White pokušava uspostaviti poveznicu između malog ledenog doba i zakašnjelog oživljavanja osmanske poljoprivrede i proizvodnje.

U svojem zaključku, White će još jednom smatrati potrebnim naglasiti vezu između ledenog doba i kriza u Osmanskom Carstvu u želji da opovrgne pretpostavke o osmanskome opadanju te teorije koje navode kako su za krizu s kojom je Carstvo bilo suočeno početkom 17. stoljeća krive stare institucije i porast moći Europe. Konačno, White zaključuje kako ne treba osuđivati Osmanlije ni njihove postupke u tom razdoblju budući da nisu mogli predvidjeti ni utjecati na klimatske promjene. Autor završava u maniri Marka Tulija Cicerona kako treba iz ovakvih događaja izvući poduku za ono što dolazi.

Aleksandra ĐURIĆ

PRO TEMPORE: ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI, GODINA VII, BROJ 8-9, 2010.-2011., 704. STR.

Kada je 11. prosinca 2008. godine po prvi put okupljeno novo uredništvo časopisa studenata povijesti *Pro tempore*, odlučeno je slijediti program kojeg je iznijela tadašnja glavna urednica, a koji je do danas ostao osnova svih brojeva, od onih objavljenih do onih u pripremi. Tako je i najnovije izdanje časopisa *Pro tempore*, dvobroj 8-9, posvećeno dvjema komplementarnim i jednako važnim temama u historiografiji. Po strukturi časopis se može rasporediti na nekoliko rubrika („Gledišta“, „Istraživanja“, „O historiografiji“, „Razno“ i „Osvrti“), dok je u sadržajnom smislu naglasak stavljen na veze hrvatske i svjetske historiografije, suradnju s trinaest zemalja, kako kroz autorske tako i kroz recenzentske doprinose. Tema dvobroja u suštini je isprepletenost „starijeg“ i „mlađeg“, dobro poznatog i u potpunosti novog u hrvatskoj historiografiji: dakle s jedne strane etabliranu tradiciju najvažnijeg francuskog časopisa u historiografiji 20. stoljeća, časopisa *Annales*, te s druge strane još uvijek kod nas manje ustaljeno usmjerenje na poduzetničku povijest i povijest poslovanja. Dvije su teme izravno povezane: program časopisa *Annales d'histoire économique et sociale*, kojeg su osmislili Marc Bloch i Lucien Febvre, uz to što je bio orijentiran na suvremene probleme, a ne tek na

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen IX. / Broj 9
Zagreb - Samobor 2013.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: prof. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (*Zagreb*), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula*), Zrinka Blažević (*Zagreb*), Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Goran Đurđević (*Zadar*), Josip Faričić (*Zadar*), Borna Fürst Bjeliš (*Zagreb*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil İnalçik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetic (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb*), Ivan Mirnik (*Zagreb*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb*), Hrvoje Petrić (*Zagreb*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordan Ravančić (*Zagreb*), Marko Šarić (*Zagreb*), Mladen Tomorad (*Zagreb*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Zagreb*), Frank Zelko (*Burlington, VT, SAD*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek*), Ivana Žebec Šilj (*Zagreb*)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2013.

Adresa uredništva / Mailing adress:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

Na naslovnici / Cover:

Mlin na rijeci Muri kod Kotoribe (zbirka D. Feletara)